

- JATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Suomi 203. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: *”Savon murre” savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 11. Joensuu: University of Eastern Finland.
- PRESTON, DENNIS R. 1998: Folk meta-language. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 75–101. Cardiff Roundtable in Sociolinguistics 3. Language, Power and Social Process 11. Berlin: Mouton de Gruyter.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KIELITIETEEN KENTILTÄ

Historiallista sosiolingvistiikkaa kotikentällä

Helsingin yliopistossa järjestettiin 10.–11. maaliskuuta 2016 historiallisen sosiolingvistiikan konferenssi *Historical sociolinguistics and socio-cultural change*. Tapahduman järjestelyistä vastasivat Helsingin yliopiston nykykielten laitoksen ja suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitoksen tutkijat. Kongressin taustalla on Historiallisen sosiolingvistiikan verkosto (*Historical Sociolinguistics Network*, HiSoN), joka on perustettu vuonna 2005. HiSoN järjestää säännöllisesti kesäkouluja, seminaareja ja konferensseja.¹ Helsingissä pidetty tapahtuma oli sarjassaan seitsemäs; ensi vuonna konferenssi koostuu New Yorkissa teemalla ”Examining the social in historical sociolinguistics: Methods and theory”.

1. Ks. <http://hison.sbg.ac.at/>

Runsaat kymmenen vuotta toimineen historiallisen sosiolingvistiikan verkoston tapahtumat heijastavat hyvin alan kehitystä. Pohjan tutkimusalalle rakensivat 1980–2000-luvuilla Helsingin yliopistossa tehty englannin kielen muutoksen tutkimus sekä sen parissa kehitetyt historialliset korpuukset ja korpuslingvistiset menetelmät (Nevalainen & Raumolin-Brunberg 2003, 2012).² HiSoN-verkoston puolestaan synnytti 2000-luvun alussa eri yliopistoissa ja kielialueilla samanaikaisesti virinnyt kiinnostus kirjakielten standardisaatiota ja erityisesti 1800-luvun kielilisiä muutoksia kohtaan.

Uudenlaisten käsinkirjoitettujen materiaalien sekä metakielellisten keskustelujen ja debattien mukaan ottaminen tut-

2. <https://www.helsinki.fi/en/researchgroups/varieng/about>

kimukseen alkoi rikkoa niitä varsin kانونisia tulkintoja, joita aiemmin oli esitetty useiden kirjakielten vakiintumisesta. Erityisesti esille nousi niin kutsuttu *from below* -lähestymistapa, jossa kirjakielten kehitysprosesseja tarkastellaan tavallisten ihmisten – ei pelkästään koulutetun eliitin – näkökulmasta (ks. esim. Linn & McLelland toim. 2002; Elspaß, Langer, Scharloth & Vandenbussche toim. 2007; Suomessa Huumo, Laitinen & Paloposki toim. 2004; Laitinen & Mikkola toim. 2013).

Muodostuessaan HiSoN-verkosto toi historiallisen sosiolingvistiikan piiriin lukuisia uusia kieliä; maaliskuisessa konferenssissa tutkimuksen kohteena oli yhteensä 15 kieltä antiikin kreikasta keskinnorjaan, lietuasta siirtomaa-ajan Intiassa puhuttuun englantiin. Helsingin kaksipäiväisen konferenssin monipuolinen ohjelma oli herättänyt uteliaisuutta myös kansainvälisesti, sillä ilmoittautuneista vieraista suurin osa tuli Suomen ulkopuolelta. Esitelmiä konferenssissa pidettiin kahdessa rinnakkaisessa sessiossa yhteensä 38. Ajallisesti historiallinen sosiolingvistiikka kattaa tutkimuksen aina kirjoitustaidon alkuvaiheista nykypäivään: Helsingissä esitelmien aineistot sijoittuivat 400-luvulta 2000-luvulle, mutta yleisimmin esitykset käsittelivät 1600–1800-lukujen kieltä.

Ajankohtaisia teemoja

HiSoN 2016:ssa ilahduttavaa oli historiallisen sosiolingvistiikan aito kansainvälisyys. Esitelmien aihevalinnat eivät noudattaneet perinnäisiä kieli- tai kulttuurirajoja: paikalla olivat muun muassa norjalainen, joka tutkii japanilaista kansanhuumoria (ja kertoi siitä englanniksi), Iso-Britanniassa nykyisin asuva hollantilainen, jonka tutkimusala ovat italialaiset käytösoppaat, ja sveitsiläistynyt venäläinen, jonka esitelmä käsitteli kreikan kielen vaikutusta anglosaksisen kau-

den englantiin. Eurooppa ja eurooppalaiset kielet olivat toki esitelmien keskiössä, mutta näkökulma kolonialismiin ja nationalismiin oli tuore, analyttinen ja kriittinenkin.

Tämänkertaisen konferenssin esitelmien laajasta kirjosta on poimittavissa teemoja, jotka ovat juuri nyt historiallisen sosiolingvistiikan tutkimuksen keskiössä. Keskustelua herätti muun muassa historiallinen monikielisyys, jonka erityisesti 1800-luvun nationalistinen poliittikka on ideologisesti pyrkinyt häivyttämään näkymättömiin. Monet esitelmät osoittivat, miten luonnollista monikielisyys on aina ollut ihmisyhteisöissä ja kommunikaatioissa. Historiallista monikielisyyttä voidaan lähestyä esimerkiksi painettujen ja käsin kirjoitettujen tekstien koodinvaihtoa tutkimalla. Tästä esimerkkejä olivat muun muassa Alekski Mäkilähteen (Turun yliopisto) tutkimus Canterburyn koulun koulunäytelmistä 1600-luvulla, Matylda Włodarczykin tutkimusryhmän (Adam Mickiewicz -yliopisto, Poznan) elektroninen korpus ja esitelmä puolalaisten oikeusistuntojen valaista ja lausunnoista 1300–1400-luvuilla sekä Aurelija Tamošiūnaitėn (Kaunasin yliopisto) tutkimus monikielisydestä yksityisen liettualaisperheen kirjeenvaihdossa 1900-luvun alkupuolella.

Historiallista monikielisyyttä voidaan lähestyä myös tarkastelemalla metatason kielipoliittista ja kieli-ideologista keskustelua. Tästä toimivat esimerkkeinä muun muassa Habsburgien monikielisen monarkian oikeuslaitoksen kielivalinnat, joita on tarkastellut Lelija Sočanac (Zagrebin yliopisto), ja Jukka Tuomisen (Tampereen yliopisto) analyysi 1500–1600-lukujen englantilaisten sotakirjeenvaihtajien kielen- ja koodinvaihtojen käytännöistä ja siitä, miten sotatantereelta kirjoittaneet toivat ilmi tietoisuutensa näistä valinnoista. Viime aikoina kiinnostuksen kohteeksi on noussut myös koululaitosten merkitys kirjakielten historiassa, kuten

esitelmät Itävallan ja Hollannin koulutarkastajien raporteista (Anna Havinga, Bristolin yliopisto, Bob Schoemaker, Leidenin yliopisto, ja Nicholas Wolf, New Yorkin yliopisto) ja islantilaisten koulukielioppien kielipoliittisista valinnoista (Heimir van der Feest Vidarsson, Islannin yliopisto) osoittivat.

Historiallisen sosiolingvistiikan aineistot

Konferenssi toi hienosti ilmi historiallisen sosiolingvistiikan tutkimuskohteiden ja aineistojen laajan kirjon. Tutkimusalan perinteisten kohteiden, kuten kirjeiden, pöytäkirjojen ja oppikirjojen, lisäksi HiSoN 2016:ssa esiteltyyn tutkimukseen oli käytetty muun muassa käytösoppaita, koululaisten esseitä ja sanomalehtiä. Monipuoliset aineistot ovat historiallisessa sosiolingvistiikassa antaneet mahdollisuuden kurkistaa kullissien taakse, ohi eliitin kielenkäytön, joka on varhaisemmassa tutkimuksessa ollut usein keskiössä.

Alkuperäisten käsikirjoitusten ohella historiallisen sosiolingvistiikan kysymyksiä on alusta alkaen lähestytty myös digitaalisten korpusten avulla. Kiehtova esimerkki digitaalisen humanismin ja suurten aineistojen hedelmällisestä hyödyntämisestä oli Andreas Buerkin (Cardiffin yliopisto) tutkimus, jonka aineistona on 20 miljoonaa sanaa sisältävä Sveitsin saksan korpus. Buerki on tavoittanut ja ajoittanut perustavanlaatuisia kulttuurisia muutoksia analysoimalla tavanomaisilta vaikuttavien fraasien, kuten *blaue Augen* ('siniset silmät'), käyttöä ja suosion vaihtelua valtavassa 1900-luvun tekstimassassa. Aineisto osoitti hätkähdyttävästi, miten laajaa ja luonnollistunutta rotuhygienia-ajattelu oli aina viime vuosisadan puoliväliin asti. *Big data* ja korpuslingvistiset menetelmät mahdollistavatkin tutkimuskysymyksiä, joiden toteuttaminen on aiemmin ollut liian työlästä.

Plenaristit ja historiallisen sosiolingvistiikan laaja kaari: sotasaaliista Donald Trumpiin

Konferenssin tiiviin ohjelman aloitti torstaiamuna professori Marijke van der Wal Leidenin yliopistosta plenaari-esitelmällä, joka esitteli elektronista kirjeaineistoa 1600- ja 1700-luvuilta. Joukkois- tamalla korpukseksi kootut kirjeet ovat alun perin sotasaalista Englannin ja Hollannin välisessä sodassa kaapatuilta laivoilta, eivätkä ne koskaan saavuttaneet vastaanottajiansa. Leidenin kirjekorpus³ on ainutlaatuinen käsinkirjoitettujen kirjeiden kokoelma, joka on muun muassa tarkentanut kuvaa hollannin kirjakielen standardisaatiosta. Se on myös tuonut historialliseen sosiolingvistiikkaan runsaasti tietoa eri sosiaaliluokkien kielenkäytöstä ja erityisesti kirjoitustaidon hallinnan suhteesta eri kielenpiirteiden sosiaaliseen kerrostumiseen. Kirjekorpuksen tutkimus on avannut myös tekstilingvistikalla tasolla kirjeen tekstilajiominaisuuksia ja niiden sosiaalista vaihtelua eri aikoina. Tämänkertaisessa esitelmässään van der Wal keskittyi kirjeiden aloitus- ja lopetusfraaseihin ja yhdisti tuloksia ajankohtaisiin monikielisyiden ja maantieteellisen liikkuvuuden teemoihin. (Ks. esim. Rutten & van der Wal toim. 2014.)

Konferenssin päätti perjantaina Tampereen yliopiston englannin kielen professori Jukka Tyrkön pitämä plenaari-esitelmä, joka käsitteli poliittisen kielen sosiolingvistista muutosta. Esitelmässään Tyrkkö osoitti, miten poliittinen kieli – ja erityisesti vaaleja edeltävä diskurssi – on muuttunut asiakeskeisestä kuulijoita puhuttelevaan, Tyrkön termein ”from policy logic to election logic”. Esitelmä oli ajankohtainen paitsi poliittista retoriikkaa koskettavan teemansa myös metodiensa osalta: visualisointityökalujen avulla pu-

3. <http://hum.leiden.edu/research/letters-asloot/>

huja pystyi hyvin konkreettisesti osoittamaan meille kuulijoille poliitikkojen kiellessä tapahtuneita muutoksia ja erittelemään niitä mukaansatempaavasti.

Suomen kieli joukosta poissa?

Fennistin näkökulmasta oli harmillista, ettei suomen kieli ollut tutkimuskohteenä yhdessäkään esitelmässä. Suomalais-ugrilaisia kieliä edusti yksin Kaidi Kriisan viroa käsittelevä tutkimus ”Language change in the 17th-century Dorpat University’s academic writings – students’ scholarship applications as rather exceptional examples of multilingual practices”. Helsingiläistä tutkimusta esiteltiin kuitenkin kuudessa posterissa, jotka käsitelivät omassa tiedekunnassamme tehtävää historiallisen sosiolingvistiikan tutkimusta ranskan, suomen ja englannin kielistä. Historiallisen sosiolingvistiikan teemojen kehityksessä suomalainen fennistiikka on ollut mukana HiSoNin perustamisajasta alkaen (ks. Huumo, Laitinen & Paloposki toim. 2004; Pitkänen-Heikkilä 2010; Laitinen & Mikkola 2013). Parhailaan fennistit tekevät konsortiona yhteistyötä englannin kielen ja tietojenkäsittelytieteen tutkijoiden kanssa Suomen Akatemian Digitaalisen humanismin ohjelmassa. Hankkeen pyrkimyksenä on kehittää korpusten luotettavuutta ja uusia digitaalisia työkaluja, joilla voidaan tulevaisuudessa lähestyä paremmin esimerkiksi kielenpiirteiden sosiaalista merkitystä ja sen syntyä.⁴

Konferenssin kohokohtia

Koska historiallista sosiolingvististä tutkimusta on toistaiseksi tehty lähinnä eurooppalaisten kielten parissa, erityisen innostavia olivat ne konferenssin esitelmät, jotka käsitelivät Euroopan ulkopuolista kielitilannetta. Rayavarapu Vennela (Hy-

4. <http://www.aka.fi/digihum>

derabadin yliopisto) tarkasteli esitelmässään englannin kielen asemaa koululaitoksessa 1800-luvun brittiläisessä Intiassa. Vaikka paikallisten kielten käytön puolesta esiintyi jo tuolloin argumentteja, jäi englannin kieli kolonialistisessa tilanteessa sekä sen jälkeen portinvartijaksi korkeatasoiseen koulutukseen. Euroopan ulkopuolista kielimaailmaa avasi myös Doris Stolbergin (Institut für Deutsche Sprache, Mannheim) esitelmä, joka käsittelee kolonialismia ja kielenvalintaa Saksan Uudessa-Guineassa tehdyssä lähetystyössä 1900-luvun alussa, jolloin alueella toimi sekä katolisen että protestanttisen kirkon lähetystyö. Kumpikin kirkko joutui ottamaan kantaa lähetystyössä käytettävään kieleen ja alueen kielelliseen monimuotoisuuteen. Kiinnostavaa on, että siinä missä katolinen kirkko päätyi saksan kielen käyttöön, mikä johti pidgin-saksan kehittymiseen, protestanttinen lähetystyö suosi paikallisten kielten käyttöä ja vaikutti monin tavoin eri alueiden kielelliseen ekosysteemiin.

Historical sociolinguistics and socio-cultural change -konferenssi oli lyhyt mutta tiivis läpileikkaus historiallisen sosiolingvistiikan nykykentästä. Edellä olemme pystyneet nostamaan valokeilaan vain muutaman huippuhetken, mutta koko seminaarin ohjelma ja esitelmien tiivistelmät ovat luettavissa konferenssin kotisivuilla *HiSoN 2016*.⁵ Epäviralliseen HiSoN-tutkijayhteisöön saa parhaiten yhteyden kotisivujen ja Facebook-ryhmän kautta.⁶

KATJA LITOLA

TARU NORDLUND

JOHANNA UTRIAINEN

etunimi.sukunimi@helsinki.fi

5. <http://blogs.helsinki.fi/hison2016/conference-program-4>

6. <http://hison.sbg.ac.at/>

Lähteet

- ELSPASS, STEPHAN – LANGER, NILS – SCHARLOTH, JOACHIM – VANDENBUSSCHE, WIM (toim.) 2007: *Germanic language histories 'from below' (1700–2000)*. Berlin: Walter de Gruyter.
- HUUMO, KATJA – LAITINEN, LEA – PALOPOSKI, OUTI (toim.) 2004: *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA – MIKKOLA, KATI (toim.) 2013: *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LINN, ANDREW R. – MCLELLAND, NICOLA (toim.) 2002: *Standardization. Studies from the Germanic languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- NEVALAINEN, TERTTU – RAUMOLINBRUNBERG, HELENA 2003: *Historical sociolinguistics. Language change in Tudor and Stuart England*. London: Longman.
- 2012: Historical sociolinguistics. Origins, motivations, and paradigms. – Juan M. Hernández-Campoy & J. Camilo Conde-Silvestre (toim.), *The handbook of historical sociolinguistics* s. 22–40. Chichester: Wiley-Blackwell.
- PITKÄNEN-HEIKKILÄ, KAARINA 2010: Suomentaja normien ylläpitäjänä ja rakentajana – Johan Bäckvall ja Tope-liuksen *Luonnon-kirjan* suomennosprosessi. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle* s. 81–95. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- RUTTEN, GIJSBERT – VAN DER WAL, MARIJKE (toim.) 2014: *Letters as Loot. A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch*. Amsterdam: John Benjamins.

Kertomus Kotikielen Seuran 140. toimintavuodesta

Seura on perustettu vuonna 1876. Sen tehtävänä on edistää suomen kielen tutkimusta, tuntemusta ja käyttöä. Tällä hetkellä keskeisimpiä toimintamuotoja ovat aikakauslehti *Virittäjän* julkaiseminen sekä kokousten ja symposiumien järjestäminen. Lisäksi Seura myöntää vuosittain rahastoistaan apurahoja ja palkintoja.

Sadantenenjäntenäkympinenteenä toimintavuotenaan Kotikielen Seura on kokoontunut neljä kertaa. Kokouksissa on käynyt keskimäärin 43 henkeä.

Vuosikokouksessa 14. maaliskuuta 2015 Seuran esimies, professori Tiina Onikki-Rantajääskö esitelmöi aiheesta ”Termien viidakossa”.

Huhtikuun 17. päivänä 2015 järjestettiin teemapäivä ”Normipäivä – keskustelua kielenhuollosta”. Kotikielen Seuran esimies, professori Pirjo Hiidenmaa avasi teemapäivän ja lausui tervehdyssanat, professori Minna-Riitta Luukka esitelmöi aiheesta ”Suomen kielen lautakunta kielen normittajana: Tapaus *alkaa tekemään*”, maisteri Márton Hirvonen aiheesta ”Tuoretta tutkielmatietoa *alkaa tehdä – alkaa tekemään* -vaihtelusta”, kandidaatti Laura Niemi aiheesta ”Suosituksen vastaanotto sosiaalisessa mediassa”, maisteri Eero Voutilainen aiheesta ”Kielenohjailun arvot ja ideologiat – poliittinen näkökulma” ja erityisasiantuntija Riitta Kor-